

Proust a Proust i bona lletra

Després de quinze anys, i pocs dies abans del centenari de la mort de Marcel Proust, arriba a les llibreries l'últim volum d'*A la recerca del temps perdut*, traduït per Josep Maria Pinto i editat per Viena Edicions. Mentre la traductora Valèria Gaillard no acabi la seva traducció, de la qual Proa ha editat fins ara quatre dels set volums que la formen, la de Pinto és l'única en català que està completament a l'abast. Quins són els atractius literaris de Proust i com els han encarat els traductors catalans des de Jaume Vidal Alcover a Josep Maria Pinto?

Per Àlex Milian / @alexmilianbeser

“**A**mb Proust no pots llegir de pressa. Has d'entrar-hi i li has de donar temps perquè l'estil et vagi amaranant”. Ho diu a poc a poc i sense pausa Isabel Monsó, editora de Viena Edicions i responsable de l'edició d'*A la recerca del temps perdut* de Proust. Fa quinze anys Monsó i Enric Viladot, també editor de Viena, van trobar un bloc on Josep Maria Pinto anava deixant traduccions d'*A la recerca del temps perdut*, l'obra magna de Marcel Proust, una de les bèsties ferotges de la literatura del segle XX. Amb l'*Ulisses* de Joyce, la que més estudiosos citen i la que més lectors acovardeix.

El seu prestigi és tan immens com la distància que la separa de grans amants de la lectura.

Potser per això els editors de Viena, inicialment, van pensar que li demanarien a Josep Maria Pinto només la traducció del primer llibre d'*A la recerca*, *Combray*. Però es va vendre, i Monsó

i Viladot es van animar a encarregar-li *Un amor d'en Swann*. I va tornar a funcionar. I sabien que si es decidien a fer-ne el següent, *A l'ombra de les noies en flor*, l'expectativa ja provocaria la demanda dels set llibres d'*A la recerca*. I es van decidir. I així ha estat.

L'opció de Viena ha estat dividir cadascun dels volums originals d'*A la recerca*... en dos, perquè la col·lecció de clàssics moderns “El cercle de Viena” no admetia volums de gaire més de 250 pàgines. De manera que Josep Maria Pinto ha anat lliurant un llibre cada any durant catorze anys i les llibreries s'han anat poblant d'*A l'ombra de les noies en flor* I i II, *El cantó de Guermantes* I i II, *Sodoma i Gomorra* I i II, *La presonera* I i II i *Albertine desapareguda* I i II fins a *El temps retrobat* II, que es va editar la tercera setmana de setembre de 2022. En xifres, segons Monsó, 3.888 pàgines i més de set milions de caràcters. Per als amants de les casualitats, Monsó i Pinto es

Josep Maria Pinto, traductor d'*A la recerca del temps perdut*, i Isabel Monsó, editora de Viena, l'editorial que ha completat la publicació de l'obra de Proust. A l'esquerra, una mostra d'algunes de les edicions totals o parcials d'*A la recerca...*, inclosa una en braille de Llibres del Mall i l'ONCE que conserva la Biblioteca de Catalunya.

van adonar a mig camí que havien començat la traducció cent anys després que Proust comencés a escriure *A la recerca...* i que acabarien cent anys després que Proust l'acabés. Quinze anys de temps invertit. Un cop acabada l'obra, Proust no va sobreviure gaires mesos i va morir el 18 de novembre de 1922. N'hi haurà que diran que un vuitè volum li hauria donat més temps.

A la recerca del temps perdut en català ha trobat el seu públic. De *Combray* i *Un amor d'en Swann* ja s'han fet tres edicions (amb un tiratge de 2.000 cadascuna) i Monsó explica que cada nou volum atreu nous lectors també cap al primer.

Monsó diu que Proust "t'ensenyava a llegir d'una altra manera" i Pinto rebla que Proust no demana del lector pòsit intel·lectual sinó sensibilitat. "No cal ser un gran coneixedor de la literatura per llegir Proust, però has de ser sensible a aquesta literatura".

Pinto explica a EL TEMPS que *A la recerca...* "és una proposta literària monumental, per contingut, per estil —un estil que vehicula aquest

contingut—; per profunditat de pensament, per precisió a l'hora de retratar com és l'ànima humana. I rere una aparent dificultat sintàctica —que sempre s'assenyala— hi ha un estil que acompanya el pensament de manera que pocs autors són capaços de fer".

Segons Pinto, "has de connectar amb el ritme intern de la frase i llavors t'adones que les frases de Proust estan escrites en un estil molt col·loquial". Pinto insisteix que ho ha dit molts cops, però es reafirma: "Les frases proustianes (amb subordinades i sense punts ni punts i coma pràcticament) són com una conversa intel·ligent en la qual es pretén arribar al fons de les coses. Evidentment, la frase està ben formada, molt pensada i molt estilitzada, però crec que té aquest deix col·loquial i natural".

A l'entrevista que Anna Ballbona li va fer a EL TEMPS, Valèria Gaillard també afirmava que Proust "intenta fer una obra molt planera i retratar el parlar de les diferents persones: Per exemple, l'Odette, que fa molts anglicismes; la minyona, la Françoise, que fa moltes faltes gramaticals, →

EUROPA PRESS

Valèria Gaillard està traduint la versió *A la recerca...* que publica Proa Edicions.

sentit psicològic i sap copsar molt bé la profunditat humana”.

Les diferents traduccions

Hi ha d'altres traduccions parcials de l'obra de Proust. Jaume Bofill va traduir el primer llibre per a Proa el 1931 i Joan Casas va fer-ne l'últim, *El temps retrobat*, per a la MOLU (“Millors Obres de la Literatura Universal”) d'Edicions 62 el 1986. Tanmateix, com recorda Monsó, fins ara, l'única traducció completa d'*A la recerca...* era la de Columna de 1990, de Jaume Vidal Alcover (Mallorca, 1923-Barcelona, 1991), que era pràcticament sencera, però que va acabar Maria Aurèlia Capmany.

“Des del començament —lamenta Monsó— va ser molt controvertida, perquè l'acusaven de tenir molts mallorquinismes. De fet, estaven molt concentrats a la primera frase, i alguna gent que ja tenia una certa recança que *A la recerca...* generés por, hi va reaccionar en contra, amb un rebuig immerescut, que demostra un centralisme que no hauria d'existir”.

Josep Maria Pinto també opina que “és immerescuda la crítica contra els mallorquinismes; en primer lloc, perquè hauríem de ser capaços d'entendre-ho tot, però també perquè és fals que al llarg de l'obra n'hi hagi en excés”.

Per alguna raó, alguns van considerar que iniciar l'obra de Proust amb la frase “Durant molt de temps em vaig colgar de jorn” era una aposta massa alta i van desqualificar tota l'obra.

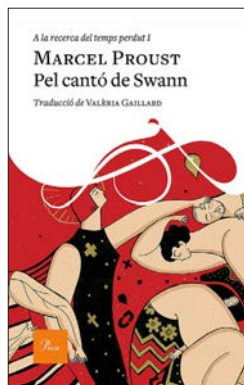
La frase era, efectivament, una aposta de Vidal Alcover. Només quatre anys abans “Llibres del Mall” havia editat el primer llibre d'*A la recerca...*, també amb traducció d'en Vidal Alcover i era diferent: “Durant molt de temps, me n'he anat a jeure d'hora.” Segons Ramon Balasch, un dels editors del Mall en aquell moment, aquesta era exactament la frase que havia volgut Vidal Alcover en aquell moment, perquè “no va permetre cap canvi sobre el seu text”.

Alex Susanna, director editorial de Columna els anys noranta, explica a EL TEMPS que Vidal Alcover va canviar aquest començament a consciència i va defensar aquest canvi fins i tot en un article a la premsa. Susanna recorda que la traducció “va comptar amb la correcció i supervisió del millor corrector de l'editorial en aquell moment, Enric Fonvila”, i que la versió de Vidal Alcover era coherent amb la idea del traductor que a Mallorca “hi

→ cosa que era molt difícil de traduir. Aquesta prosa sinuosa i laberíntica és volguda, i reproduïx la manera de parlar, passant d'una subordinada a una altra, o amb temes que a vegades es queden penjats. És una prosa que flueix”.

Segons Gaillard, Proust “està a favor de la memòria involuntària, la que neix a partir dels sentits —la famosa escena de la magdalena— i en contra d'una memòria passada pel filtre de la raó. Ha de ser una memòria més pura, que és una manera, per a ell, d'abolir el temps. El temps és el tema cabdal d'*A la recerca...* Escriure també li és una manera de superar el temps, de transcendir. Ell deia que la seva obra era com una església gòtica que travessa el temps”.

Entre les qualitats de Proust, Gaillard en destacava algunes de molt contemporànies: “Ara que estan de moda les sèries, ell fa una sèrie amb personatges que veus com evolucionen, per exemple en Swann, que és un diletant a qui li agrada la literatura, però que no acaba fent res”. Una altra modernitat de Proust és que “és un entomòleg de l'ànima humana i retrata diferents personalitats”, “retrata molt bé les contradiccions de la gent, el

+ LES CINC DIFERÈNCIES

Du côté de chez Swann

(Gallimard, París, 1919)

Marcel Proust

Longtemps, je me suis couché de bonne heure. Parfois, à peine ma bougie éteinte, mes yeux se fermaient si vite que je n'avais pas le temps de me dire: "Je m'endors." Et, une demi-heure après, la pensée qu'il était temps de chercher le sommeil m'éveillait; je voulais poser le volume que je croyais avoir encore dans les mains et souffler ma lumière; je n'avais pas cessé en dormant de faire des réflexions sur ce que je venais de lire, mais ces réflexions avaient pris un tour un peu particulier; il me semblait que j'étais moi-même ce dont parlait l'ouvrage: une église, un quatuor, la rivalité de

François Ier et de Charles-Quint. Cette croyance survivait pendant quelques secondes à mon réveil; elle ne choquait pas ma raison, mais pesait comme des écailles sur mes yeux et les empêchait de se rendre compte que le bougeoir n'était pas allumé.

Pel cantó de Swann I

Llibres del Mall. Barcelona, 1986

Traducció de **Jaume Vidal Alcover**

Durant molt de temps, me n'he anat a jeure d'hora. De vegades, encara no havia apagat la bugia, quan ja els meus ulls es tancaven tan aviat, que ni tenia temps de dir-me: "M'adorm." I, mitja hora després, el pensament que ja era hora de cercar la son em desvetllava; volia deixar el llibre que em pensava tenir encara entre les mans i apagar el llum; tot dormint no havia deixat de reflexionar sobre el que acabava de llegir, però aquestes reflexions havien pres un tomb una mica particular; em semblava que era jo mateix allò de què parlava l'obra: una església, una música de quartet, la rivalitat de Francesc I i de Carles V. Aquesta creença es perllongava durant alguns segons després d'haver-me despertat; no era gens estranya a la meva raó, però pesava com unes escates sobre els ulls i els impedia d'adonar-se que la palmatòria ja no estava encesa.

A la recerca del temps perdut

Columna Edicions. Barcelona, 1990

Traducció de **Jaume Vidal Alcover i Maria Aurèlia Capmany**

Durant molt de temps em vaig colgar dejorn. De vegades, encara no havia apagat l'espelma, quan ja els meus ulls es tancaven tan aviat, que ni tenia temps de dir-me: "M'adorm." I, mitja ho-

ra després, el pensament que ja era hora de cercar la son em desvetllava; volia deixar el llibre que em pensava tenir encara entre les mans i apagar el llum; tot dormint no havia deixat de reflexionar sobre el que acabava de llegir, però aquestes reflexions havien pres un tomb una mica particular; em semblava que era jo mateix allò de què parlava l'obra: una església, una música de quartet, la rivalitat de Francesc I i de Carles V. Aquesta creença es perllongava durant alguns segons després d'haver-me despertat; no era gens estranya a la meva raó, però pesava com unes escates sobre els ulls i els impedia d'adonar-se que l'espalmatori ja no estava encès.

Combray (Pel cantó d'en Swann, I)

Viena Edicions. Barcelona, 2009)

Traducció de **Josep Maria Pinto**

Durant molt temps me'n vaig anar a dormir d'hora. De vegades, tot just apagada l'espelma, els ulls se'm tancaven tan de pressa que no tenia temps de dir-me: "M'estic adormint". I, mitja hora més tard, em desvetllava la pensada que ja era l'hora de buscar el son; volia desar el llibre que creia tenir entre les mans i bufar el llum; mentre dormia no havia deixat de reflexionar sobre el que acabava de llegir, però aquestes reflexions havien aga-

fat un tomb una mica particular; em semblava que jo mateix era allò de què parlava l'obra: una església, un quartet, la rivalitat entre Francesc I i Carles V. Aquesta creença sobrevivia uns segons al meu despertar; no sorprenia la meva raó, però pesava com escates sobre els meus ulls i els impedia adonar-se que el llum ja no era encès.

Pel cantó de Swann (A la recerca del temps perdut I)

Proa Edicions. Barcelona, 2019

Traducció de **Valèria Gaillard**

Durant anys he anat a dormir d'hora. De vegades, tot just apagada l'espelma, els ulls se'm tancaven tan ràpid que no tenia temps de dir-me: "M'adormo". I, mitja hora més tard, la idea que ja tocava buscar el son em desvetllava; volia desar el volum que creia tenir encara entre les mans i bufar el llum; mentre dormia no havia deixat de reflexionar sobre el que acabava de llegir, però aquestes reflexions havien pres un gir una mica particular; em semblava que era de mi mateix que parlava l'obra: una església, un quartet, la rivalitat entre Francesc I i Carles V. Aquesta creença sobrevivia uns segons al meu despertar; no xocava a la meva raó, però em pesava com escames sobre els ulls i els impedia adonar-se que la bugia ja no estava encesa.

havia una jerarquia lingüística que reflectia una jerarquia social", i aquestes diferències ajudaven a reflectir les diferències que retratava Proust.

Alex Susanna creu que el rebuig d'alguns crítics a aquella traducció va ser únicament per la primera frase de l'obra i, a conseqüència d'"un fenomen que ara comencem a corregir, un cen-

tralisme lingüístic barceloní absolutament miop". Susanna celebra que ara "acceptem més fàcilment la riquesa dialectal de la nostra llengua", gràcies, en part, a traduccions com les que en Joan F. Mira ha fet de l'*Odissea*, els *Evangelis* o *La divina comèdia*.

A poc a poc i bona lletra. ●